

Miru György

A NEMZET EMLÉKEZIK, KOSSUTH EMLÉKEZTET, SZÜLETÉSÉNEK 80. ÉVFORDULÓJÁN*

Bevezetés

1882 szeptemberében töltötte be 80. életévét Kossuth Lajos, aki akkor már 33 éve hazájától távol, önkéntesen vállalt száműzetésben, az olaszországi Turinban (Torino) élt. A jeles évforduló alkalmat adott arra az ország megyei és városi törvényhatóságainak, hogy hivatalos feliratokkal, üdvözetekkel köszöntsék a nagy hazafit. A törvényhatósági bizottságok közgyűléseiken egyhangú lelkesedéssel elfogadták a felköszöntést kezdeményező indítványt, és megbízták a hatósági adminisztráció vezetőit, hogy készítsék el az üdvözlő feliratot, s azt, vagy az arról szóló jegyzőkönyvi kivonatot, illetve határozatot juttassák el Kossuth Lajoshoz. A törvényhatóság jegyzője és alispánja (polgármestere) a legtöbb esetben el is küldte a hivatalos iratokat Turinba. Kossuth irathagyatékában 1882. augusztus 20. és 1884. április 12. közötti időszakból található meg azok a levelek, amelyeket 80. születésnapja alkalmából írtak hozzá.¹

A nem hiánytalan dokumentumok közt 33 megyei és 14 városi törvényhatóság nyilatkozata szerepel, s még további 9 város és 4 község köszöntése. Kossuth későbbi válaszában maga is számszerűsítette a hozzáérkezett üdvözeteket. A szűkebb Magyarország 47 vármegyéjéből 32, míg Erdély 16 megyéjéből 6 köszöntötte, a főváros és 24 törvényhatósági jogú városból pedig 18. Ezeken kívül Kossuth még 27 várost és 10 községet sorolt fel, s részletezte a testületektől érkezett üdvözléseket is.² Ugyanis a törvényhatóságokon, településeken kívül magánemberek és testületek, elsősorban negyvennyolcas olvasó- és népkörök, honvédegyletek,

* A tanulmány megjelenését támogatta a Debreceni Egyetem Magyar Emlékezhelyek Kutatócsoportjának OTKA K112335 számú pályázata.

¹ A levelek a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL), Kossuth Gyűjtemény időrendi részében (a továbbiakban: R 90 I.) a 6227–6469 közti jelzetszámokon található. [A dokumentumokat az X 385 törzsszám alatti 7127. és 7128. sz. mikrofilmeken tanulmányoztam.]

² *Kossuth Lajos*: Hálanyilatkozat. In: Kossuth Lajos iratai X. S. a. r. Kossuth Ferenc. Bp. 1904. 148–149., 152–154.; Kossuth nyilatkozata a Pesti Napló 1884. június 1-jei száma (reggeli kiadás) mellékletében is megjelent, s a sajtópéldányon javította a téves adatokat, amit viszont iratainak kiadója, Kossuth Ferenc már nem tett meg. Lásd MNL OL R 90 I.6478.; Szekfű számai kicsit eltérnek, például kihagyta a 6 erdélyi vármegyét. Lásd *Szekfű Gyula*: Az öreg Kossuth 1867–1894. In: Emlékkönyv Kossuth Lajos születésének 150. évfordulójára II. Szerk. I. Tóth Zoltán. Bp. 1952. 409.

iskolai közösségek, egyházi testületek is köszöntötték. Ezek köre Kossuth írásában szintén bővebb annál, mint amennyit közülük hagyatékában megőrzött.

Az időben elhúzódó – több mint másfél évig tartó – köszöntési hullám már-már divatjelenséget takart. A szövegszerűen nem túl változatos nyilatkozatok egymásra is reagáltak, országos mozgalmat emlegettek, illetve a megkésették némi magyarázkodásra is hajlottak, sőt az egyik még arra is reflektált, hogy az ünnepelt már 81. életévét is betöltötte, mire a kerek évfordulóra szóló felköszöntéssel megkeresték. Kossuth kezdetben megpróbált egyenként válaszolni a nyilatkozatokra, de idővel azok száma olyan méreteket öltött, hogy kénytelen volt a megválaszolatlan levelekre együttes választ adni, amivel tulajdonképpen le is zárta a köszöntések sorát. Ebben a *Hálanyilatkozat*ban valóságos népszavazásnak minősítette ezt a demonstráció-hullámot, de korábbi politikai irataiban is szívesen értelmezte úgy a törvényhatóságok közös akaratát, hogy abban a nemzet akarata nyilvánul meg.³ A törvényhatóságok többségének nyilatkozatából úgy tűnik, hogy Kossuth köszöntése, a rá történő megemlékezés, a nemzet ügye lett.

Kossuth hosszú és mozgalmas pályájának talán az 1867 utáni szakasza az, amely legkevésbé váltotta ki a kutatók érdeklődését. Az e pályaszakasszal foglalkozó publikációk is inkább kultuszának szenteltek kitüntetett figyelmet, amely már életében kibontakozott, s halála után újabb és újabb, a politika által is gerjesztett, transzformált hullámokat vetett. Ebben a tanulmányban a fentebb megjelölt szövegtörzset elsősorban emlékezettörténeti, s nem kultusztörténeti szempontból elemzem, noha a kultusz irányába mutató mozzanatok sem hanyagolhatók el, sőt a kultusz része az emlékezetnek, akár emlékezhelyként is működhet.⁴ Azt vizsgálom, hogy a hivatalos-félhivatalos megnyilatkozások hogyan tekintettek Kossuth politikai szereplésére, mit emeltek ki abból, miként látták történelmi helyét, s hogy személye mit idézett fel a közösségi emlékezetben. Úgy gondolom, hogy az anyag alkalmas arra, hogy egyrészt érzékeltesse a személyes és közösségi emlékezet összefüggéseit, másrészt olyan pillanatban keletkezett, amikor még működött az élő, kommunikatív emlékezet, de már elkezdődött a (közel)múlt történetírói interpretálása is, harmadrészt pedig megmutatja a nemzetépítés folyamataiban kialakuló múltértelmezés erejét.

³ Kossuth Lajos iratai X. i. m. 143., 148.; Kossuth arról is beszámol, hogy a 80. évforduló alkalmából egy 14 747 aláírást tartalmazó üdvözlő albumot is eljuttattak hozzá. Uo. 140–141.; Szekfű úgy tudja, hogy ezt a Függetlenségi Párt kezdeményezte, s 30 000 aláírást akartak összegyűjteni. *Szekfű Gy.*: Az öreg Kossuth i. m. 410.

⁴ Takáts József a kultusz és emlékezet különbségét abban látja, hogy a kultuszok akaratlagosak, s nem egy emlékezettársadalom jelenségei. *Takáts József*: A kultuszkutatás és az új elméletek. Holmi 14. (2002) 1541–1542.

Az emlékezés személyes jellege

Az emigrációban élő Kossuth nagyon tájékozott volt hazája közéleti kérdéseiben, s mindig eljuttatta üzeneteit a hazai közvéleményhez, kifejtve politikai álláspontját is. Ugyanakkor otthonról is rendszeresen megkeresték – akár személyesen is, de leginkább levelek útján. A „turini remete” kiterjedt levelezést folytatott nemcsak hazai híveivel, politikusokkal, hanem tudósokkal és magánemberekkel is. Sokan fordultak hozzá ügyes-bajos dolgaikkal, kérték ki véleményét, vagy fejezték ki hűségüket, hálájukat. A kiegyezés után Kossuthot többször jelölték vagy választották meg országgyűlési képviselőnek, amit ő következetesen visszautasított, míg korábban az is előfordult, hogy közgyűlési tagságot ajánlottak fel neki. A dualizmus évei alatt ellenzéki, negyvennyolcas orientációjú egyesületek gyakran tiszteletbeli elnököknek vagy dísztagjuknak választották meg, amit viszont elfogadott.

A kerek évfordulón túl a kampányszerű üdvözlésekben az is közrejátszhatott, hogy akkor jelentek meg Kossuth emigrációs tevékenységét tárgyaló kötetei *Irataim az emigrációból* címmel (1880–1882), ami itthon élénk vitákat, reakciókat váltott ki. A szerző újabb kötet megjelentetésén dolgozott, s épp a születésnapjára köszöntések idején rendszeresen publikált a *Pesti Napló*ba.⁵ Nem sokkal korábban fogadott el a magyar törvényhozás egy olyan állampolgársági törvényt (1879. évi L. tc.), amelynek értelmében, ha valaki tartósan külföldön él, s tíz éven belül nem jelentkezik az Osztrák–Magyar Monarchia valamelyik külképviseletén, akkor elveszíti állampolgárságát. Kossuth tudatosította, hogy ő ezt nem fogja megtenni, hisz nem akar Ferenc József alattvalója lenni, aminek egyértelmű következménye lett, hogy meg fog szűnni állampolgársága, ami szintén a figyelem középpontjába állította.⁶

A nyilatkozatok többsége hivatalos, testületek által elfogadott dokumentum volt, de azok minden esetben konkrét, névvel megjelölt szerzővel rendelkeztek. Sokszor kísérőlevéllel együtt küldték meg a határozatot, jegyzőkönyvi másolatot, ami alkalmas volt személyes emlékek felelevenítésére. Ennek ellenére a megyék, települések többsége nem használta ki a lehetőséget, hogy valamilyen egyedi, közvetlen emléket osszon meg Kossuthtal. Így tett például Debrecen város polgármestere is, aki egy lakonikus üzenetben tolmácsolta a törvényhatósági bizottság döntését, igaz jelezte, hogy azzal a város lakosságának óhaját teljesítették. Bár

⁵ *Velkey Ferenc*: A Kaszinó-jelenet: Széchenyi és Kossuth „első találkozásá” I. Vizsgálatok a Kaszinó-jelenet alapforrásai körül. Habilitációs értekezés (kézirat). Debrecen 2015. 116–117. Köszönöm a szerzőnek, hogy a kéziratot felhasználhattam.; Kossuth Iratai második kötetében írja: „bámulatos a feledés vagy az eltompulás Magyarországon. Talán még sem egészen haszontalan az emlékeztetés”. *Kossuth Lajos*: Irataim az emigrációból II. A villafrancai béke után. Bp. 1881. 152.

⁶ *Varga Norbert*: A magyar állampolgársági jog a 19. században. Bp. 2012. 289–296.

Kossuth politikai pályájának fontos állomása volt Debrecen, a határozat mégsem elevenített fel semmilyen emléket, ami az ünnep alkalmából Kossuth és a város kapcsolatát közvetlenebbé tehetné volna.⁷

Sátoraljaújhely városa, amely 1882. szeptember 16-i közgyűlésével az első olyan hatóság volt, amely Kossuth 80. születésnapját jegyzőkönyvbe foglalta, kiemelte, hogy nyomós okuk van az ünnepre, mert Kossuth a megye szülötte, s a város lakója volt, nyilvános pályáját is ott kezdte, s onnan indult nagy küldetésére.⁸ Ezt a különös elköteleződést azzal is kifejezték, hogy egykori lakóházát emléktáblával jelölték meg, illetve Kazinczyhoz és Rákóczihoz hasonlóan utcát és teret neveztek el róla a városban.⁹ Ezzel Sátoraljaújhely elindította az emlékezés instrumentalizálását, vagyis a közterület elnevezése mindennapivá tette a használók, a közönség számára az emlékezést a történeti szereplőre és a hozzá kapcsolódó eseményre vagy eseménysorra.¹⁰ Később ez a folyamat általánossá vált, ma már alig van olyan magyarországi település, ahol ne lenne Kossuthról elnevezett utca vagy tér, ráadásul azok az Alföldön legtöbbször a települések centrumában, a mindenki által használt térben helyezkednek el. A majd szintén divattá váló köztéri szobrok felállításával a tér és az emlékmű a megemlékezés helyének funkciójával is kiegészül.¹¹ A köztéri emlékművek felállítása előtt is találkozunk az

⁷ Ugyan a törvényhatósági bizottságban és a választópolgárok körében kiegyensúlyozott volt a függetlenségek és a hatvanhetesek erőviszonya, de a szabadelvű párti, Tisza Kálmán iránt lojális városvezetés a nyilatkozattal nyilvánvalóan a függetlenségi érzelmű civispolgárság hangulatának engedett. Az iratot jegyző Simonffy Imre polgármester, honvéd múltja és korábbi függetlenségi orientációja ellenére, a város közéletét hatvanhetes irányba terelte, s az uralkodót is eszményítette, akitől királyi tanácsosi címet kapott. Debrecenben akkor már a függetlenségi politikusokban is erős volt a lojalitás az uralkodó iránt. Lásd *Irinyi Károly: A politikai közgondolkodás és mentalitás változatai Debrecenben 1867–1918. Debrecen 2002.* 51–145.; Kossuth választásában viszont utalt a Debrecenben töltött napok fontosságára, sőt kiemelte a függetlenség kikiáltását és kormányzóvá választását. Lásd Kossuth 1883. máj. 15-i levele Simonffy Imrénnek. In: Kossuth Lajos iratai X. i. m. 88–90.

⁸ A sátoraljaújhelyi határozat előtt Hódmezővásárhely, amely Kossuthot 1880-ban díszpolgárává választotta, 1882. aug. 20-án népgyűlési határozatot hozott arról, hogy közelgő névnapján köszöntse. Az üdvözlő iratban azonban a „neved ünnepének 80 éves fordulóján” megjegyzéssel utalás történt a születési évfordulóra is. MNL OL R 90 I.6227c.; Egyébként Kossuth, mint azt egy levelében megjegyezte, maga sem tudta születése pontos napját, mivel abban az időben inkább a névnapokat, s nem a születésnapokat ünnepelték. Lásd Kossuth 1874. máj. 4-i levele Ha[j]ász Pál tállyai lelkésznek. In: Kossuth Lajos iratai VIII. S. a. r. Kossuth Ferenc. Bp. 1900. 499–502.; A korabeli tállyai anyakönyv egy tűzvészben megsemmisült, ezért Kossuth keresztelésének időpontja sem állapítható meg biztosan. Lásd *Fabinyi Tibor: Az evangélikus Kossuth.* In: Kossuth és az egyházak. Tanulmányok. Szerk. Kertész Botond. Bp. 2004. 9–11.; Ha az üdvözlések kitértek egyáltalán rá, legtöbbször a szeptember 16-i vagy 19-i dátumot szerepeltették.

⁹ MNL OL R 90 I.6240a-b.

¹⁰ Az emlékezet tárgyiasulásáról más példákat említ *Fazakas Gergely Tamás: A gályarabok emlékezete és a református egyháztörténet-írás a 19. század második felében.* In: Mártírium és emlékezet. Protestáns és katolikus narratívák a 15–19. században. (Loci memoriae Hungaricae 3.) Szerk. Fazakas Gergely Tamás – Imre Mihály – Szász Orsolya. Debrecen 2015. 179–193.

¹¹ Kossuth első köztéri szobrát csak halála után, 1894 júliusában avatták fel. Ádámfy József összesítése szerint a történeti Magyarország felbomlásáig 79 köztéri Kossuth-szobrot állítottak, s ebből csak egyet

emlékezet tárgyiasulásával. Hódmezővásárhelyen a városi tanácsstermet Kossuth arcképe díszítette, de a Pest megyei Kókán is a Kossuthot ábrázoló olajfestmény előtt emlékeztek, igaz még csak egy magánháznál.¹²

Pest megye határozata, amely valójában elindította a megemlékezések sorát, részletesen felsorolta a politikai pálya azon fontosabb mozzanatait, amelyek a megyéhez kapcsolódtak. Kossuth ugyanis első országgyűlési részvétele után, Zemplént elhagyva Pestre költözött, fogságát követően pedig még aktívabban bekapcsolódott a megye közéletébe. Egykor három géniuszt, Széchenyi Istvánt, Dessewffy Aurélt és Kossuth Lajos küzdött terméikben a haza felemeléséért, szült a Pest megyei irat, s vetélkedésük az utóbbi győzelmét hozta. Az 1832-es országgyűlés után Kossuth Pesten szerkesztette a *Törvényhatósági Tudósításokat*, a lap eltiltásakor pedig a megyénél keresett és talált oltalmat. Fogságából is a megye segítségével szabadult ki, amit Kossuth meg is köszönt nekik. Ott kezdte politikai szereplését, csatlakozott az önadóztató mozgalomhoz, felszólalt a sajtószabadság mellett, a jobbgátság érdekében, s a tengeri kereskedelem fejlesztéséért. A felsoroltak mellett az üdvözlő határozat arról is megemlékezett, hogy Kossuth a megye táblabírája, majd pedig országgyűlési követe volt. Az indítványozó, Beniczky Lajos aljegyző ugyan megjegyezte, hogy ő nem volt kortárs, vagyis nincsenek személyes emlékei, viszont a törvényhatósági bizottság több tagja szemtanúja volt az eseményeknek. Közülük az egyik, Földváry Mihály alispán – aki a megye döntését közölte Kossuthal – azt is megemlítette, hogy ő még emlékszik azokra a politikai küzdelmekre, amelyek egykor a megyében zajlottak, amikor társaival együtt lelkesült a Kossuth által képviselt hazafias eszmékért.¹³

A tinnyeiak sem csak a nagy hazafit köszöntötték, hanem falujuk egykori lakóját, aki iránt szeretetük és tiszteletük ezért is nagyobb másokénál. A *Pesti Napló* tudósítása szerint ők is emléktáblával jelölték meg Kossuth házát, illetve teret és utcát neveztek el róla, de arról a levelükben nem tettek említést.¹⁴ Győr megye

(Cleveland, 1902.) az akkori országhatáron kívül. Lásd *Dr. Ádámfi József: A világ Kossuth-szobrai*. H. é. n. 37–81., vö. *Hermann Róbert: A Kossuth-kultusz*. In: '48 kultusza. Tanulmányok. Szerk. G. Merva Mária. Gödöllő 1999. 18.; Az utcanévadási folyamat is halála után bontakozott ki, Budapesten is akkor neveztek el róla utcát. *Gerő András: A nemzet apja, „Isten második fia” – Kossuth és kultusza*. In: *Üő: Képzelt történelem. Fejezetek a magyar szimbolikus politika XIX–XX. századi történetéből*. Bp. 2004. 58.; *Gyáni Gábor: Történetírás: a nemzeti emlékezet tudománya?* In: *Üő: Emlékezés, emlékezet és a történelem elbeszélése*. Bp. 2000. 108., 110.

¹² MNL OL R 90 I.6227c. (Hódmezővásárhely), I.6388. (Kóka).

¹³ MNL OL R 90 I.6263a-b. Földváry Mihály (1824–1895) 1847-ben lett a megye szolgabírája, s bár nagybátyja és apósa, Gábor a megye adminisztrátora volt, fellépett az adminisztrátori rendszerrel szemben és az ellenzékkel szimpatizált. A kiegyezés után főszolgabíró, 1872-ben országgyűlési képviselő, majd haláláig Pest megye alispánja volt. Beniczky Lajos (1844–1910) 1878-tól szolgált a megyében, később alispán lett.

¹⁴ *Pesti Napló*, 1882. december 11. reggeli kiadás 1.; MNL OL R 90 I.6286. Kossuth 1842 és 1846 között lakott a községben, ahol kisebb birtoka is volt.

felidézte, hogy Kossuthot 1861 és 1872 között törvényhatósági bizottságuk tagjaként is tisztelték, s a zempléniek sem hagyták említés nélkül, hogy pályája onnan indult. Esztergom felelevenítette 1848 őszén tett látogatását a városban, aminek emlékét azóta is őrzi az ottani nemzetőrök „Esik eső karikára...” kezdetű dala. Esztergom azt is megemlítette, hogy 1861-ben Kossuthot díszpolgárrá választották, amitől az elkövetkező idők hatalmi nyomása sem tudta őket megfosztani. Kecskemét is emlékezett arra, hogy Kossuth toborzó körútján megjelent a városban, s a lakosságot nagy számban mozgósította. Az emlék azért eleven, mert még élnek köztük olyanok, írták, akik közvetlenül tőle merítették a hazaszeretet eszméjét. A város országgyűlési képviselővé választásáról, majd az alkotmányos újjáéledés időszakában képviselőtestületi tiszteletbeli tagságáról is megemlékezett. Szeged városa nem, de az alsóvárosi népkör felemlegette Kossuthnak a városban két alkalommal is elmondott lelkesítő szónoklatait.¹⁵

A testületek is megőriztek néhány személyes emléket. Az eperjesi főiskola tanárai leírták, hogy az akkori tanárok közül már egy sem él, s a kortársak közül is kevesen, de azok még élénken emlékeznek, s hagyományozzák tovább a lélek halhatatlanságáról szónokló ifjú esetét, aki ámulatba ejtette hallgatóságát. A sárospataki ifjúsági jogászegylet tagjai tudva azt, hogy Kossuth az ő iskolájukban szívta magába a hazaszeretetet, híven ápolták emlékét, s példaként tekintettek rá. Evangélikus egyházának tagjaitól érkező üdvözlésben pedig a felsőkemencei konfirmáció emlékét elevenítették fel, azzal a megjegyzéssel, hogy Kossuth a legidősebb élő személy, aki abban az egyházközségben konfirmált.¹⁶ A kókai választókerület negyvennyolcas pártjának levélírója is megpróbálta személyesebbre hangolni az emlékezést azzal, hogy felidézett egy helybeli történetet, ami Kossuth ottani tartózkodásához kapcsolódott.¹⁷

Összességében tehát kevés üdvözlő irat hivatkozott személyes emlékre. Néhány alkalommal, főként az egykori honvédek, azt is megjegyezték, hogy fogyatkozik azok száma, akik még tanúi voltak Kossuth hazai tevékenységének.¹⁸ A reformkor és 1848–49 eseményei akkor még közvetlenül is felidézhetőek voltak, de közeledett vagy éppen elmúlt az a 40 évnél meghúzható kritikus küszöb, amelynél az

¹⁵ MNL OL R 90 I.6325. (Győr m.), I.6362. (Zemplén), I.6375. (Esztergom v.), I.6387. (Kecskemét), I.6463. (szegedi alsóvárosi népkör).

¹⁶ MNL OL R 90 I.6384. (eperjesi főisk.), I.6461. (sárospataki jogászegylet), I.6367. (Tiszai ev. egyházker.); Ez utóbbihoz vö. *Fabinyi T.*: Az evangélikus Kossuth i. m. 12.

¹⁷ MNL OL R 90 I.6388. A már-már helyi legendának számító történetet Vukovics is közli. Lásd Vukovics Sebő visszaemlékezései 1849-re. S. a. r., utószó és jegyz. Katona Tamás. Bp. 1982. 50.

¹⁸ MNL OL R 90 I.6307. (Baja), I.6352. (komáromi honvédegylet), I.6402. (budapesti honvédek), I.6406. (Gömör és Kis-Hont), I.6410. (háromszéki honvédegylet); Az Udvarhely megyei tanítóegyesület képviselői megjegyezték, hogy bár arcát sosem láthatták, hazaszeretetük által Kossuth képe bennük él. MNL OL R 90 I.6469b.

eseményeket felnőttként átélők kiválnak a közösségből a mintegy 80 évet átfogó kortársi vagy kommunikatív emlékezet periódusán belül.¹⁹ Ezt érzékelve a legtöbb nyilatkozat arra is kitért, hogy át akarják adni az egykor volt idők történéseinek, eszméinek tanúságát az ifjúságnak, az újabb generációknak. Az emlékezést tehát az is motiválta, hogy elmúló esélyt láttak az áthagyományozásra.

Az emlékezés tartalma

Ugyan az emlékezésről, emlékezetéről kiterjedt elméleti viták folynak, meglehetősen nagy relevanciája van annak a felfogásnak, amely szerint az emlék nem csupán a múlt felidézése, hanem annak megkonstruálása. Vagyis az emlékezés olyan szellemi tevékenység, amely értelmezi, jelentéssel látja el a múlt történéseit. Ezért már a személyes emlékezés sem tekinthető kifejezetten spontánnak, a közösségek főként szóbeli hagyományként élő emlékezete, az emlékezőközösségek kollektív alkotása pedig még kevésbé.²⁰ A következőkben azt mutatom be, hogy a levelek és dokumentumok szerzői Kossuth kapcsán mit emeltek ki a múltból, mire emlékeztek, milyen jelentést adtak a múltbeli történéseknek, azaz milyen képek és tartalmak épültek be a kollektív emlékezetbe.

Még mielőtt erre rátérek, érdemes egy rövid szemlét tartani arról, hogy Kossuth személyéhez hogyan viszonyultak az emlékezők. Az ünnepi alkalmából és a megemlékezés aktusából következően szinte minden dokumentumban megjelent egy dicsőítő, eszményítő perspektíva. A nemzet vagy annak egyes csoportjai szeretetüket, tiszteletüket és hálájukat fejezték ki múlhatatlan érdemeiért a „nagy hazafinak”, a nemzet vagy a haza „legnagyobb fiának”, aki a „legnagyobb magyar”, vagy kicsit szűkebb léptékben: a „század legnagyobb magyarja”. Miközben érzékeljük, hogy az egykor Kossuth által Széchenyire alkalmazott minősítéssel most őt magasztalták, számos esetben a nagyságot időben korlátozták, és Kossuthot csak a legnagyobb élő magyarnak tekintették.²¹ Máskor a nagyságot a „legigazibb” vagy „legmagyarabb”

¹⁹ *Jan Assmann*: A kulturális emlékezet. Írás, emlékezés és politikai identitás a korai magaskultúrákban. Bp. 1999. 51–53.

²⁰ *Gyáni G.*: Történetírás i. m. 100–103.; *Uő*: Emlékezés és oral history. In: *Uő*: Emlékezés, emlékezet és a történelem elbeszélése. Bp. 2000. 129–133.; *Uő*: A kollektív emlékezet két formája: hagyomány és történeti tudás. In: *Uő*: Az elveszített múlt. A tapasztalat mint emlékezet és történelem. Bp. 2010. 90.; *K. Horváth Zsolt*: A lehetséges emlékezésektől a lehetséges történelmekig. Az 1848–49-es emlékezések történeti képe és olvasási dilemmái. In: Emlékezet, kultusz, történelem. Tanulmányok az 1848/1849-es forradalom és szabadságharc 150. évfordulója alkalmából. Szerk. Hudi József – Tóth G. Péter. Veszprém 1999. 12. Ez utóbbi tanulmány az 1848–49-es események példáján mutatja be a saját idejű és az utólagos értelmezések eltéréseit. Uo. 7–17.

²¹ A szállóigévé vált minősítésben már elhomályosult az a tartalom, hogy azt Kossuth egykor saját és Széchenyi politikai pozíciójának kijelölésére alkalmazta. *Lackó Mihály*: „A legnagyobb magyar.” Egy szállóige keletkezése. *Világosság* 17. (1976) 305–307.

jelzők váltották fel. Egy-két esetben előfordult az atya, apa megjelölés is, inkább a kisvárosok, községek, népkörök részéről, nyilván az ő szemléletük közelebb volt a népi emlékezethez, amelyben Kossuth gyakran apaként jelent meg.²²

A már említett Pest megyei jegyzőkönyv tért csupán ki némi részletességgel Kossuth tevékenységére, politikai pályája egyes állomásaira.²³ A legtöbb dokumentum inkább általánosan fogalmazott, vagy néhány mozzanatban jelölte meg azokat az érdemeket, ami alapján méltónak tartotta a nemzet emlékeztetere. Az emlékezés fókuszában természetesen Kossuth hazai közszereplése állt, csak néhány írás utalt emigrációs tevékenységére, elsősorban abban az összefüggésben, hogy két világrészben is ismertté tette a magyar ügyet, a magyar nemzetnek hírnevet szerzett. Ezt már a szabadságharc vezetőjeként elérte, bámultba ejtve Európát (máshol az egész világot), és az emigrációban is azért küzdött, hogy Magyarországot önálló tényezőként ismertesse el az európai politikában, s jogait a művelt világ respektálja.²⁴ Ismertsége, népszerűsége azért ölthetett ilyen méreteket, mert néhány levél szerint Kossuth nemcsak hazája, hanem az emberiség jogaiért is küzdött. Abban szinte közegyetértés alakult ki, hogy az emigráns politikus külföldön is folyton a hazájáért tevékenykedett, az újabb időkben pedig aggódva figyelte az ország sorsát.

A reformkor, de főként 1848 és 1849 eseményei mint nagy idők, nagy korszak vagy eredményekben gazdag korszak tételeződött, amely Magyarország történelmének legfényesebb lapjait alkotta, és így Kossuthot is nagy történelmi személynek, a történelem kiváló alakjának tekintették. Ez a történelmi lépték persze további magyarázatot kívánt. Kossuth maga, ritkábban más jelentős társaival együtt volt e ragyogó korszak előidézője, a nemzetet felrázta, ismét „ön becsének érzetere” ébresztette, az új Magyarország alapjait vetette meg, egy második ezredévet. A nemzetet kibontotta a „középkori bilincsekből”, a nemzeti újjászületés élharcosa volt, a hazát újjáalakította, ezért korszakalkotó nagy államférfi.²⁵

Ha Kossuth történelmi szerepét ennél részletesebben említették, akkor a század nagy eszméinek képviselőjeként emlékeztek rá, aki ezeket az eszméket itthon is érvényesítette. Az eszme alatt általánosabban a szabadságot (népszabadság,

²² Kossuth alakja nemcsak intenzíven élt a nép emlékezetében, hanem folklorizálódott is. *Gerő A.*: A nemzet apja i. m. 56–57., 64.; Jámor Pál (Hiador) 1849-ben megjelent versében Kossuth, mint aki a nemzet jövőjét hordozza méhében, még női attribútumokkal is rendelkezhetett. Lásd *Szilágyi Márton*: A bűnbakképzés mechanizmusai a 19. századi irodalomban. Görgői Artúr megítélései az 1860-as évekig. Irodalomtörténet 97. (2016) 422–423. Köszönöm Völgyesi Orsolyának, hogy felhívta a figyelmem erre az értelmezésre.

²³ MNL OL R 90 I.6263a.

²⁴ MNL OL R 90 I.6266. (Arad v.), I.6269. (Pécs), I.6281. (Torda-Aranyos), I.6342. (Hajdú), I.6350. (Szolnok-Doboka), I.6375. (Esztergom v.), I.6384. (eperjesi főisk.), I.6397. (Borsod); Pesti Napló, 1883. január 25. reggeli kiadás 2.

²⁵ Néhány példa: MNL OL R 90 I.6281. (Torda-Aranyos, idézet), I.6282. (Nagyvárad), I.6291. (Fejér), I.6307. (Baja), I.6323. (Baranya, idézet).

népek szabadsága), konkrétan az egyéni és polgári szabadságot, az emberi jogokat, a jogegyenlőséget vagy a törvény előtti egyenlőséget értették. Az sem volt ritka, hogy a szabadság, egyenlőség és testvériség eszméinek megvalósítóját tisztelték benne, s természetesen ebben az összefüggésben a nemzeti szabadság is megjelent. A jogegyenlőség a karcagi izraelita hitközség képviselőinél a születési és vallási különbségek felszámolását jelentette, szerintük Kossuthnál többet senki sem tett a felekezetek közti válaszfalak lebontásáért. Hittestvérei, a fehér-komáromi evangélikus esperesség képviselői szintén a vallásszabadságban szerzett érdemeit emelték ki, s neki tulajdonították az 1848. évi XX. tc. megalkotását is.²⁶

A legtöbb emlékező Kossuth nevét, akár metaforikusan, akár konkrétan fogalmazott, a negyvennyolcas törvények megalkotásával, a negyvennyolcas fordulattal kapcsolta össze. Esetenként ezt is részletesebben fejtegették. Kossuthnak tulajdonították az alkotmányos átalakulást, a már említett fehér-komáromi üdvözlés szerint az alkotmány tervszerű kidolgozásánál az evangélikus egyház önkormányzati szervezetét vette alapul. Az önkormányzati jogok védelmezőjét, a népképviselőt és a felelős kormány, máshol a szabad alkotmányos államforma megteremtőjét látták benne. A sajtószabadság harcosa volt, sőt Baja azt is fontosnak tartotta megemlíteni, hogy a felvilágosodást magánlevelezés útján terjesztette. Számos üdvözlő irat a jobbágyfelszabadítás kivívásáért adózott emlékének, amivel lebontotta a nemzeten belüli válaszfalakat, s megteremtette a nemzet egységét.²⁷ Kossuth tehát a nép jótöveje volt szemükben, s a többség elismerte, hogy a közjólét előmozdításáért, a haza anyagi felvirágzásáért, boldogságáért, jólétéért, művelődéséért sokat tett.

A negyvennyolcas törvényekkel megalapozott új korszak megteremtése mellett Kossuth emlékének másik fókuszpontja a szabadságharc vezetése, az ország államiságának, függetlenségének biztosítása érdekében végzett tevékenysége volt. Az emlékező közösségekben a múlt nagy küzdelme önvédelmi háborúként, legtöbbször szabadságharcként élt, de nem volt ritka a függetlenségi háború megnevezés sem.²⁸ A Zala megyei Gétye község levélírója felháborodottan jegyezte meg, hogy az önvédelmi harcot ellenségeik szeretik forradalomnak nevezni. Pedig a szabadságharc alatt közkeletű volt a forradalom szó használata a háborús, rendkívüli helyzetre.²⁹ A szabadságharc, annak szomorú végkifejlete – leverése – ellenére dicsőséges, a nemzet büszkeségét és öntudatát növelő küzdelemként élt az emlékezetben, amellyel a

²⁶ MNL OL R 90 I.6417. (karcagi izr. hitk.), I.6399b-c. (Fehér-komáromi ev. esperesség).

²⁷ MNL OL R 90 I.6399c. (Fehér-komáromi ev. esperesség), I.6307. (Baja); A balassagyarmatiak azt írták, hogy városuk lakossága Kossuth által lett szabad. MNL OL R 90 I.6336a.

²⁸ Csak néhány példa: MNL OL R 90 I.6270. (Szabolcs), I.6285. (Komárom m.), I.6287b. (Jász-Nagykun-Szolnok), I.6334. (Bihar), I.6340. (Ditró és Szárhegy), I.6360. (Kis-Küküllő), I.6375. (Esztergom v.).

²⁹ MNL OL R 90 I.6345.; *Miru György: Az alkotmányozás politikai nyelve 1848–49-ben.* Bp. 2015. 107.

nemzet kifejezte életerejét és létjogosultságát is.³⁰ Vagyis még nem alakult ki 1848–49 olyan értelmezése, amely a nemzeti sorstragédiák sorába illesztette azt, annak ellenére, hogy Mohács tragikus emlékezete már része lett a nemzeti identitásnak. A traumatizált, negatív események sorozataként felfogott történeti múlt majd csak a 20. században vált meghatározóvá a nemzettudatban.³¹

Kossuth neve tehát a negyvennyolcas eseményekkel, a szabadságharcral vált szinte egylényegűvé a közösségi emlékezetben. Az üdvözlésekre adott válaszaiban ő maga is sokat foglalkozott az 1848–49-es múlttal, s többször leírta, így *Hálanyilatkozatában* is, hogy nem személyének tulajdonítja a felé áradó figyelmet, hanem annak, hogy neve a 35 évvel korábbi események emlékét idézi fel, azok szimbóluma lett.³² A törvényhatósági határozatok többsége említést tett arról, hogy a tisztelet lerovása pártok feletti ügy, s abban pártkülönbség nélküli egyetértés nyilvánul meg, sőt Borsod megye nyilatkozata még azt is megjegyezte, hogy az emlékezés nemzeti egységet teremt.³³ Valóban a Kossuth-megemlékezés nemzeti üggyé vált, hiszen azt majd mindegyik nyilatkozat kiemelte, hogy az ünnepelt hazaszeretete kétségbe nem vonható. Az emlékezés révén Kossuth a hazaszeretet, az igaz hazafiság megtestesítője lett, amit néhány nyilatkozat azzal töltött meg, hogy születésnapját nemzeti ünnepnek, örömnappak nevezte.³⁴

Emlékezet és történelem

A következőkben az emlékezet és a történelem kapcsolatát vizsgálom a Kossuth-megemlékezés összefüggésében. Láthattuk, hogy Kossuth alakja a kollektív emlékezetben történelmi léptékűvé vált, egyesek olyan történelmi személyiségnek tartották, akinek tettei már a történelem részét képezik, élete pedig összekapcsolódott Magyarország újabb történelmével, sőt a nemzet közelmúltbeli „dicső történetének élő megtestesítője” lett.³⁵

³⁰ MNL OL R 90 I.6284. (Rozsnyó), I.6291. (Fejér), I.6334. (Bihar), I.6375. (Esztergom v.), I.6399a. (Fehér-komáromi ev. esperesség); Kibontakozott a társadalmi diskurzusban a szabadságharc heroizálása és a nemzeti mitológiába emelése. *K. Horváth Zs.*: A lehetséges emlékezésektől i. m. 9., 11.

³¹ *Fata Márta*: A magyar emlékezhelyek kutatásának elméleti és módszertani alapjai. (Loci memoriae Hungaricae 2.) Szerk. S. Varga Pál – Száraz Orsolya – Takács Miklós. Debrecen 2013. 38., vö. *Gyáni Gábor*: Identitás, kultusz, történelem. In: *Új: Az elveszített múlt* i. m. 128–131.

³² Kossuth Lajos iratai X. i. m. 142–144., 148.

³³ MNL OL R 90 I.6397.

³⁴ MNL OL R 90 I.6310. (Miskolc), I.6316. (Liptó), I.6387. (Kecskemét).

³⁵ MNL OL R 90 I.6281. (Torda-Aranyos), I.6334. (Bihar, idézet), I.6360. (Kis-Küküllő), I.6386. (Sáros-zempléni ev. esperesség).

Pest megye nyilatkozata megkülönböztette a szemtanúk tanúságtételét és a múlt eseményeinek az írott történelemben való rögzítését.³⁶ Egyébként azok az üdvözlések, amelyek egyáltalán szóba hozták azt, inkább arról írtak, hogy ők még nem jogosultak értékelni Kossuth történelmi tetteit, azt a történetírásra kell hagyni. A honvédegyletek központi válaszmánya a szabadságharccal kapcsolatban még együtt emlegette a közvélemény és a történelem ítélőszékét, Madách Károly alispán, a nógrádi felirat szerkesztője viszont azt fejtegette, hogy a kortársak látóköre nem lehet olyan tiszta, mint a múltba visszanézőké, ezért csak a történelem ítélhet. De azt is hozzátette, hogy a majdani történelmi bírálóknak a jelenkor véleményei fogják az alapját képezni.³⁷ Több dokumentum szerzője is úgy vélekedett, hogy a jelenkor elfogultságával szemben csak a történelem lehet pártatlan.³⁸

Bár Torda-Aranyos megye konkrétan a történészre utalt, a legkritikább esetben gondoltak az éppen kibontakozó, szaktudományos történetírásra.³⁹ A történelem inkább az események rögzítését, dokumentálását jelentette, némelyik felirat szerint Kossuth érdemeit a történelem már megörökítette.⁴⁰ A történelmi minősítéssel az események jelentőségét is kiemelték, illetve azt, hogy a múlt a lezártág és a reflektálható távolság benyomását keltette bennük. Pest megye indítványa határozottan kijelentette a negyvenes évek politikai küzdelmeit felidézve, hogy azok az események alighogy lezajlottak, máris történelemmé lettek, nem sok időt hagyva arra, hogy emlékéit az utókor számára fenntartsák.⁴¹ Más esetekben bizonytalanabb volt annak eldöntése, hogy mi vált már történelemmé és mi nem. Gömör megye megkésétt üdvözlete szakaszokra osztotta a közelmúlt történéseit, s a reformkort, a szabadságharcot és az önkényuralom éveit tekintette történelemnek, s ami azon innen van – állította – az „még nem a történelemé”.⁴² Érdekes perspektívát vázolt fel a marosvásárhelyi határozat. Szerintük Kossuth alakja annál jelentősebb lesz, minél távolabbi az a kor, amelyben tevékenységét kifejtette, vagyis ha már biztosan történelemmé lesz.⁴³

Talán nem tévedünk azzal a megállapításunkkal, hogy a kortársak múlttal kapcsolatos bizonytalansága azt az átmenetet érzékeltette, amikor a hagyományban élő emlékezet a történelemnek adta át a helyét. Ha emlékezet és történelem

³⁶ MNL OL R 90 I.6263a. (Pest-Pilis-Solt-Kiskun).

³⁷ MNL OL R 90 I.6450. (honvédegyelet), I.6304. (Nógrád); Madách Károly (1826–1888), a drámaíró Imre öccse, 1874 és 1883 közt volt a megye alispánja.

³⁸ MNL OL R 90 I.6340. (Ditró és Szárhegy), I.6397. (Borsod).

³⁹ MNL OL R 90 I.6281.

⁴⁰ MNL OL R 90 I.6307. (Baja), I.6339. (Marosvásárhely), I.6372. (Győr v.).

⁴¹ MNL OL R 90 I.6263a.

⁴² MNL OL R 90 I.6406.

⁴³ MNL OL R 90 I.6339. Az emlékezés és a köszöntések számos utalása a múlt eseményeire inspirálhatta Kossuthot, hogy válaszaiban gyakran elmélkedjen a történelemről, például 1848-cal kapcsolatban. Lásd Kossuth 1883. jún. 15-i levele Bereg megyének. In: Kossuth Lajos iratai X. i. m. 100–102.

viszonylatában Pierre Nora Maurice Halbwachs elméletére alapozott éles szembeállítását vitatható is, azt mégis elfogadhatjuk, hogy a (kollektív) emlékezet és a tudományos történetírás a múlthoz való viszonyulás két merőben ellentétes létmódját képviseli.⁴⁴ Az elmúlt évtizedekben, a nemzet(állam)i identitás változásával oldódott ez a szembeállítás, s olyan elméletek is születtek, amelyek a két entitás belső rokonságát hangsúlyozták.⁴⁵ Az egymásra vonatkoztatás tényezői közül csak azokra térek ki, amelyek a vizsgált anyag szempontjából relevánsak.

A kollektív emlékezetben élő, nem személyes múltat tanulás útján lehet elsajátítani. Ugyanakkor a történettudomány sokszor kénytelen maga is visszaemlékezésekre hagyatkozni, amelyekben adott (emlékezet)közösségek értékrendjei, normái érvényesülnek, sőt a múlt történelemként való megértése is eredetileg emlékezeti úton történt.⁴⁶ 1848–49-ről, illetve az azt követő emigrációs időkről 1883-ig nyolcvannál is több visszaemlékezés jelent meg. Szisztematikus gyűjtésük és kiadásuk az 1870-es évektől folyt.⁴⁷ De a szabadságharcról szóló első jelentősebb szaktörténeti munka is memoár alapú volt. Szerzője, Horváth Mihály a még nem teljesen lezárult múlt történetírói feldolgozására vállalkozott. Maga is részese volt az eseményeknek, s munkájához másfél évtizeden keresztül gyűjtötte az adatokat, köztük kortársai emlékeit. Az első nem kortársi tudományos feldolgozások csak a század végén jelentek meg, s Márki Sándornak a millenniumi magyar történelem sorozatban kiadott összegzése tekinthető olyan korszerű, levéltári forrásokat is hasznosító történetírói munkának, amely a pozitivisták történettudomány kritériumainak is megfelelt.⁴⁸ Egyébként Kossuth emigrációs iratainak szerkesztett kiadása is a múlt memoárszerű feldolgozása volt, de kiadója felkérésére visszaemlékezései megírásába is belefogott, s azokban érzékelhető, hogy az emlékező Kossuth is elsősorban az emlékezés jelenidejében cselekedett.⁴⁹

⁴⁴ *Pierre Nora*: Emlékezet és történelem között. A helyek problematikája. Aetas 14. (1999) 3. sz. 142–157., vö. *K. Horváth Zsolt*: Az eltűnt emlékezet nyomában. Pierre Nora és a történeti emlékezetkutatás francia látékepe. Aetas 14. (1999) 3. sz. 132–141.; *S. Varga Pál*: Kollektív emlékezet és történeti tudományok. Studia Litteraria 50. (2012) 1–2. sz. 32–34.

⁴⁵ *Gyáni Gábor*: Kollektív emlékezet és történetírás: kapcsolatuk ellentmondásossága. In: *Uő*: Az elveszített múlt i. m. 68–84.; *S. Varga P.*: Kollektív emlékezet i. m. 34–36., 38–40.

⁴⁶ *Gyáni G.*: Kollektív emlékezet és történetírás i. m. 75., 80–81.; *S. Varga P.*: Kollektív emlékezet i. m. 32–33., 35.

⁴⁷ *Ugrin Ananka*: Bevezetés. In: *Degré Alajos*: Visszaemlékezéseim. Összeáll., szerk., bev., jegyz. Ugrin Ananka. Bp. 1983. 7.; *Hermann Róbert*: Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc a magyar történetírásban. Aetas 14. (1999) 1–2. sz. 69.

⁴⁸ *Hermann R.*: Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc i. m. 64–71.; *Gyáni G.*: Történetírás i. m. 113–114., 126.

⁴⁹ Kossuth visszaemlékezéseit és a múlt eseményeihez történő viszonyulását elemzi *Velkey Ferenc*: „Nem így történt. Jól emlékszem.” Kossuth Lajos korrekciós széljegyzetei a „Széchenyi-naplóhoz”. In: *Milyen nemzetet, kinek és hogyan?* Tanulmányok Magyarország történelméről 1780–1948. Szerk. Dobszay Tamás – Erdődy Gábor – Manhercz Orsolya. Bp. 2012. 257–267.; *Velkey F.*: A Kaszinó-jelenet i. m. (kézirat) 114–205.

Az emlékezés sokszor képekben és narratív struktúrákban nyilvánul meg, de a történettudomány is narratív jellegű. Igaz ez a 19. században kibontakozó szakszerű történetírásra is, amely a nemzeti nagyelbeszélés, sőt nemzeti mitológia kidolgozásával, a múlt és az államterület nemzetiesítésével részese lett a nemzeti identitás kialakításának. Ezzel maga is a hagyomány teremtményévé, alakítójává, a múlt hagyományként való életben tartójává vált. Egyes felfogások szerint a kollektív emlékezet történelemmé alakult át, s leginkább nemzeti öntudatként vált azonosíthatóvá. Így a történettudomány által kialakított és formált modern (nemzeti) történeti tudat a kollektív emlékezet egyik megnyilvánulásaként is felfogható.⁵⁰ A Kossuthnak szóló üdvözetek ugyanakkor nem voltak narratív jellegűek, hiányzott belőlük a múlt eseményeinek elbeszélése, a múltat inkább momentumokká formálták, s abban persze Kossuth alakját is.⁵¹

A magasztos és patetikus nyelvi megformáltság azonban gazdag, olykor túlságosan is telített képi világot teremtett. Esetenként égitestek (csillag, vezércsillag, meteor), fényjelenségek⁵² képeit idézték fel, de az ünnepi hang sokkal többször kultikus-szagrális regiszterekben szólalt meg. A protestáns lelkészek, tanítók szívesen idéztek a szentírásból példázatokot, igeverseket, s a karcagi izraeliták is a nemzet Mózesét látták Kossuthban.⁵³ Ám a világiak üdvözlétei is hemzsegték a biblikus nyelv fordulataitól és a kultikus megnyilvánulásoktól, ahol Kossuth prófétaként, tűzoszlopként, népét az ígéret földje felé vezető Mózesként, az eszmék, negyvennyolc vagy a szabadságharc apostolaként, őrző anygalként, a szent eszmék megtestesüléseként, megváltóként vagy messiásként jelent meg.⁵⁴ Máskor

⁵⁰ Gyáni Gábor: Kollektív emlékezet és nemzeti identitás. In: *Üő: Emlékezés, emlékezet* i. m. 81–87.; *Üő: Történetírás* i. m. 103–113., 126–127.; *Üő: Kollektív emlékezet és történetírás* i. m. 72–73.; *Üő: A kollektív emlékezet két formája* i. m. 94–100.; *Üő: Identitás, kultusz, történelem* i. m. 117–133.; S. Varga P.: Kollektív emlékezet i. m. 35., 38–39. A történettudomány leginkább az oktatáson, a tankönyveken keresztül hat a nemzeti emlékezetre. Ugyanakkor felkutatja az elfeledett hagyományt, kipótolja az emlékezet hiátusait, a kollektív emlékezet pedig témákat tár a történettudomány elé. A kollektív emlékezet modern alakulásában nagy szerep jut az emlékezetpolitikáknak is, miközben a politikailag motivált emlékezet teremt és tovább gerjeszti a múltból szóló tudományos tudást. Gyáni G.: Kollektív emlékezet és nemzeti identitás i. m. 92.; *Üő: Kollektív emlékezet és történetírás* i. m. 70.; *Üő: A kollektív emlékezet két formája* i. m. 95–96.; S. Varga P.: Kollektív emlékezet i. m. 36–37.; Pim den Boer: Emlékezhelyek összehasonlító szempontú vizsgálata. *Studia Litteraria* 50. (2012) 1–2. sz. 25–26.

⁵¹ [Kossuth] „ragyogó alakja [...] a dicső múltnak” MNL OL R 90 I.6310. (Miskolc).

⁵² MNL OL R 90 I.6210b. (nagyváradi 48-as népkör), I.6218b. (nagyszalontai 48-as népkör), I.6275. (Veszprém m.), I.6288. (Bereg), I.6291. (Fejér).

⁵³ MNL OL R 90 I.6417. (karcagi izr. hitk.), I.6391. (gömöri ref. egyházmegyei tanítóttestület), I.6399c. (Fehér-komáromi ev. esperesség).

⁵⁴ MNL OL R 90 I.6218b. (nagyszalontai 48-as népkör), I.6236. (szentesi 48-as népkör), I.6283. (Csongrád m.), I.6387. (Kecskemét), I.6397. (Borsod), I.6462. (Pápa), I.6463. (szegedi alsóvárosi népkör), I.6469b. (Udvarhely megyei tanítóttestület); E toposzok korabeli elterjedtségéről lásd *Margócy István: Magyarok Mózesé. Az 1859-es Kazinczy-ünnepélyek nyelvhasználatáról*. In: *Üő: „...Égi és földi virágzás tükre...” Tanulmányok magyar irodalmi kultuszokról*. Bp. 2007. 249–267.

szenvedéseit hangsúlyozták és mártírnak tekintették, de gyakran emlegették a hazaszeretet oltárát, a hálaáldozatot, a szent hagyományokat vele kapcsolatban.⁵⁵

Ez a szóhasználat cseppet sem meglepő, hisz az emlékezet kultúráját igazán a vallások alakították ki. Másrészt, ha a kultuszok irányából közelítünk a kérdéshez, a profán világ kultuszai, azok nyelve és szokásrendje a vallási kultuszok mintájára alakultak ki, s azokkal analóg jelenségek. A nem vallási jellegű kultuszok, a nyelvi és rituális hasonlóságon túl, a tisztelet kifejezésére is alkalmasak, nem csupán egy személy, hanem annak tettei, alkotásai, életműve iránt. A tisztelet kifejezésekor a közösség emlékezete lép működésbe.⁵⁶ A köszöntések és többségük szakrális nyelve a Kossuth-kultusz részeként is értelmezhető, ami olyan jelenséggel is kiegészült, mint az ereklyegyűjtés. Volt olyan levélíró, aki csak azért kért Kossuthtól egy válaszlevelet, hogy azt ereklyeként őrizhesse.⁵⁷ Az Írók és Művészek Társasága, amelynek elnöke Urváry Lajos, a Kossuthnak akkor publikálási lehetőséget biztosító *Pesti Napló* szerkesztője volt, közel 150 fős delegációja 1883 júliusában egy párizsi kirándulás alkalmával felkereste a turini emigránst, s később a látogatás emlékére a résztvevők számára fényképet kértek tőle.⁵⁸

A nyilatkozatoknak volt még egy karakteres nyelvi-szemléleti rétege, számos a republikánus beszédmódra jellemző fordulatot, frazeológiát ismerhetünk fel bennük. Az szinte természetesnek hat, hogy a legtöbb irat elismerte Kossuth hazaszeretetét és a nemzet iránt tanúsított szolgálatait, de tisztelték őt hazafiúi erényeiért, önzetlenségéért, sőt önfeláldozásáért, elvszilárdságáért, s férfias jelleműnek, következetesnek, legegyszerűbb polgárnak, a haza legönzetlenebb fiának tartották. Úgy tűnik, hogy az a puritán és erényes kép, amit Kossuth magáról kifelé közvetített, mélyen bevesződött a közönség emlékezetébe. Megszólalásaiban rendre önkicsinyítő perspektívát használt, történelmi szerepét negligálta, pedig

⁵⁵ MNL OL R 90 I.6284. (Rozsnyó), I.6291. (Fejér), I.6293. (szeged alsóvárosi népkör), I.6398. (Komárom m.); Kossuth maga is szívesen használt politikai beszédeiben biblikus fordulatokat, képeket. *Miru György*: Biblikus képek Kossuth szövegeiben. Hit, tudomány, történelemszemlélet. In: Ünnepek, ünnepkörök történelmi és néprajzi vonatkozásai. (Studia Folkloristica et Ethnographica 57.) Szerk. Bartha Elek – Csiszár Imre – Forisek Péter. Debrecen 2013. 62–64., 71–74.

⁵⁶ *Gyáni Gábor*: A történelem mint emlékmű. Bp. 2016. 36.; *Takáts J.*: A kultusz kutatás i. m. 1535–1536. Az utóbbi szerző az irodalomról való beszéd kapcsán jegyezte meg, hogy kultikus és kritikai változatának szembeállítása az utóbbi időben vesztett jelentőségéből. A kultuszok szerinte szakrális helyek egy nem szakrális világban, s ugyanúgy történelem és emlékezet közt helyezkednek el, mint az emlékezhelyek. Uo. 1539–1540., 1541–1542.

⁵⁷ MNL OL R 90 I.6388. (kókai 48-as párt).

⁵⁸ MNL OL R 90 I.6382a-b., I.6408. Urváry Lajos (1841–1890) 1869-től Kemény Zsigmonddal, majd 1873-tól egyedül szerkesztette a *Pesti Naplót* 1887-ig. Az Írók és Művészek Társasága az 1889-es párizsi világkiállításra már 850 főt utaztatott, akik kitérőt tettek Turinba. A fénykép kérése, illetve küldése egyre gyakoribbá vált. A nyolcvanas években sokan, nemcsak függetlenségi érzelműek keresték fel Kossuthot, Turin mintegy zárandokhellyé vált. *Szekfü Gy.*: Az öreg Kossuth i. m. 407., 409., 415–417., 424.

nagyon izgatta, hogy milyen történeti személyiségként él a közösség tudatában.⁵⁹ Válaszaiban is ez a hangnem volt az uralkodó, általában tiltakozott érdemei túlbecsülése ellen, mindig hangsúlyozta, hogy a ráhárult feladatokhoz nem voltak elégségesek a képességei, de kötelességét teljesítette.⁶⁰

Az emlékezet, bár folytonos, hajlamos, különösen annak népi formája, az eseményeket összetömöríteni, egy pontba sűríteni. A történelem is hasonlóan jár el, s a jelentős történelmi események is csak utólagos koncepció szerint nyerik el jelentőségüket, s így akár egy egész eseménysor egy szimbolikus pontban összpontosulhat.⁶¹ A nemzeti emlékezet és történeti tudat ilyen szimbolikus pontjává vált 1848, s hozzákapcsolódva, azt értelmezve, mint láttuk, Kossuth neve is. A Kossuth-megemlékezés elhúzódó folyamata érintkezett március 15-e megünneplésével, emlékével. Néhány város és testület kifejezetten az ünnep alkalmából üdvözölte a turini emigránst.

A balassagyarmatiak e napot az 1848-as nagy események szimbólumának tekintették, azért, mert a budapesti népgyűlés volt Kossuth március 3-ai feliratának „első megtestesülése”, ami nyomatékot adott a reformok kivívásának.⁶² A sárospataki joghallgatók március 15-ét nemcsak a legnagyobb nemzeti ünnepnek tartották, hanem az ifjúság ünnepének is. A haza szabadságának és függetlenségének emlékünnepé szerintük egy „világtörténeti jelentőségű” kort idéz fel, amelynek Kossuth volt a főhőse, és e nap megteremtője.⁶³ A hódmezővásárhelyi olvasókör dísztagsági okiratában már teljesen áthangolódott a pozsonyi törvényhozás és a pesti események viszonya, ők ugyanis nemcsak az 1848. évi törvényekért, hanem e törvények alapját képező pesti 12 pontért is köszönetet mondtak Kossuthnak.⁶⁴ A pápaiak is összekapcsolták Kossuthot a nagy nap eseményeivel, amit nemzeti ünnepnek neveztek. Szegeden az alsóvárosi népkörben az ünnep alkalmából Kossuthot is felköszöntötték, s egy egész korszakra emlékeztek. Hasonlóan történt a feketehegyi olvasókörben is, ahol március 15-ét a szabadság kezdetének emléknapjaként ünnepelték. Kossuthtól tudjuk, hogy a kolozsvári március 15-ei ünnepélyek rendezésére alakult állandó bizottság is üdvözölte őt.⁶⁵

Ma norai értelemben március 15-e egyértelműen emlékezhelynek tekinthető. Az emlékezhely a hagyomány és a történelem metszéspontján jön létre, és az a funkciója, hogy kapcsolatot tartson a múlttal, az emlékezetet megszilárdítsa, s a múlt

⁵⁹ *Velkey F.*: „Nem így történt. Jól emlékszem.” i. m. 266.

⁶⁰ Kossuth Lajos iratai X. i. m. 15–22., 24–116., 123–131., 140–162.

⁶¹ *Gyáni G.*: Történetírás i. m. 111.; *Uő.*: Kollektív emlékezet és történetírás i. m. 68.; *Gyáni Gábor*: A történelmi esemény fogalma. Magyar Tudomány 172. (2011) 1324–1332.

⁶² MNL OL R 90 I.6336a.

⁶³ MNL OL R 90 I.6461.

⁶⁴ MNL OL R 90 I.6348b.

⁶⁵ MNL OL R 90 I.6462. (Pápa), I.6463. (szegedi alsóvárosi népkör), I.6465. (feketehegyi olvasókör); *Kossuth L.*: Hálanyilatkozat i. m. 153.

beépüljön a közösség történeti tudatába, nemzeti öntudatát erősítse. Nora azonban olyan időszakról beszél, amikor a nemzeti keretek gyengülésével emlékezet és történelem viszonya már az egymásra találáson is túl van, s nem az emlékezés, hanem a megemlékezés érvényesül, objektívált támaszok létesítésével.⁶⁶ A 19. század utolsó negyede azonban még nem ez az időszak volt, akkor még a nemzeti programok megvalósítása zajlott, benne a nemzetnek mint emlékezetközösségnek a kialakításával. Inkább a nemzeti identitás szempontjából történt meg a múlt szilárd pontjainak a kijelölése, jelentéssel való felruházása, s ünnepek, rituálék vagy kultuszok formájában való bevésése a kollektív emlékezetbe.⁶⁷ Számos történeti elemzés szól arról, hogy miként alakult március 15-e, illetve 1848 ünneplése, a vele kapcsolatos megemlékezés.⁶⁸ A fentebb említett példák azt is érzékeltetik, hogy ez összekapcsolódott Kossuth emlékezetével. A nemzeti jelképeket az emlékezés és a kultuszok is felhasználhatták.⁶⁹

A szimbolikus jelentéseknek és funkcióknak az elbeszélés mellett fizikai kapacitásokra, hordozókra volt szüksége. Kossuth azzal, hogy személyét a függetlenség jelképévé, jövőbeli programjává stilizálta, megpróbálta Turint emlékezeti hellyé formálni, legalábbis a nemzet emlékezetében tartani. Annál is inkább, mert az ő általa képviselt és jelentéssel felruházott múlt szerinte a nemzet jövőjét jelentette. Nemcsak magánmítosz kialakítására és politikai hasznosítására volt képes, hanem tudatosan formálta is a körülötte kibontakozó kultuszt.⁷⁰ Ennek is voltak rituális megnyilvánulási formái. Az őt 1876 decemberében ismételt és hiába képviselőnek választó ceglédiek egy száz fős küldöttséggel vitték el hozzá a mandátumot. A delegáció rendszeresen megünnepelte a találkozás napját, amiről Kossuthot is értesítették, később pedig szabályos testületté alakultak. A század elején úgy döntöttek, hogy tagságukat mindig száz főre egészítik ki, hogy ezáltal a hagyományörzést meghosszabbítsák.⁷¹

⁶⁶ *Nora, P.*: Emlékezet és történelem között i. m. 145–147., 152–157.; *K. Horváth Zs.*: Az eltűnt emlékezet nyomában i. m. 138–139.; *Gyáni G.*: Kollektív emlékezet és nemzeti identitás i. m. 82., 86.; *Uő.*: Kollektív emlékezet és történetírás i. m. 72.; *Uő.*: A kollektív emlékezet két formája i. m. 100.; *S. Varga P.*: Kollektív emlékezet i. m. 39–40.

⁶⁷ 1848–49 a 19. század második felében még hagyományként élt. *Gyáni G.*: Történetírás i. m. 113–115.

⁶⁸ *Gerő András*: Március 15. Fejezetek a nemzeti szabadságünnep hányatott történetéből. In: *Uő.*: Magyar polgárosodás. Bp. 1993. 397–415.; *Gyarmati György*: Március hatalma, a hatalom márciusa. Fejezetek március 15. ünneplésének történetéből. Bp. 1998. 19–44.; *Gyáni G.*: Történetírás i. m. 116–127.

⁶⁹ Néhány év múlva Kossuth önmaga szimbolikus jelentőségét március 15-éhez hasonlította, amiről megállapította, hogy pártkülönbség nélküli nemzeti ünnep lett. Kossuth 1887. márc. 20-i levele Kis-kunfélegyháza városának. In: Kossuth Lajos iratai X. i. m. 249.

⁷⁰ *Velkey E.*: A Kaszinó-jelenet i. m. (kézirat) 122., 165–166., vö. *Frank Tibor*: Az emigráns Kossuth és a politikai marketing születése. In: Kossuth Lajos, „a magyarok Mózesé”. Szerk. Hermann Róbert. Bp. 2006. 177–212.; *Csorba László*: Kritika és kultusz: az öreg Kossuth Turinban. Uo. 248–250.; A kultuszról lásd még *Szekfü Gy.*: Az öreg Kossuth i. m. 341–433.; *Hermann R.*: A Kossuth-kultusz i. m. 11–20.; *Gerő A.*: A nemzet apja i. m. 53–78.

⁷¹ *Kocsis Gyula*: A Ceglédi Százas Küldöttség és a Kossuth-kultusz. In: Történelem és emlékezet. Művelődéstörténeti tanulmányok a szabadságharc 150. évfordulója alkalmából. Szerk. Kriza Ildikó. Bp. 1998. 61–69., vö. MNL OL R 90 I.6206–6207.

Nemzeti emlékezet, dialogikus emlékezet – az emlékezés politikai dimenziói

A Kossuth-emlékezés tehát nemzeti ügyként értelmeződött, s szinte természetesen hatott, hogy a nemzet mint emlékezetközösség belakta, kisajátította a múltat, s megteremtette történelmi önképét, aminek egyik fókuszpontja lett 1848–49 és a főszereplőjének tartott Kossuth. A nemzetállamok szerkezeti módosulásával az újabb elméletek azt is felvetették, hogy a monologikus emlékezetpolitikáktól miként lehet elmozdulni a dialogikusak felé.⁷² Témánk szempontjából ez a kérdés inkább úgy tehető fel, hogy az emlékezés nemzeti terében mi és milyen mértékben integrálódott.

A Kossuthot üdvözlő iratok közül feltűnően hiányoztak a magyarországi nemzetiségek. Az ünnepelt maga is megjegyezte, hogy a nemzetiségek ellenszenvvel viszonyulnak emlékéhez, s amikor számba vette a köszöntésből kimaradt törvényhatóságokat, zömüket nemzetiségi többségűnek tartotta. A nemzetiségek kirekedtek tehát a szabadságharc közös emlékezetéből, noha Kossuth épp egy olyan történetet elevenített fel, amikor a Damjanich vörös sipkásai közt harcoló torontáli svábok lelkesen vallották magukat magyarnak.⁷³ Egy-egy köszöntésben utaltak a nemzetiségekre, a liprói feliratot a felvidéki szláv tengerben elszigetelten álló maroknyi magyarság törvényhatósági képviselői jegyezték, míg a nagyváradi negyvennyolcas népkör jegyzője szláv fészkelődésről írt, és az egyetértés hiányáról panaszkodott.⁷⁴ Több város inkább tiszta magyar jellegét emelte ki, köztük Rozsnyó, amely a század elején még vegyes ajkú volt, de akkorra már teljesen magyar lett. A szegedi főjegyző nemcsak az ország második legnagyobb városának tiszta magyarságát hangoztatta, hanem Beksics Gusztávot megszegyenítően értekezett a városnak a magyarság délvidéken való terjesztésében játszott, és azután is kiemelkedően fontos szerepéről.⁷⁵ Nemzetiségi szempontból egyetlen integratív mozzanat volt a feliratokban: a marosvásárhelyiek írták, hogy a magyar nemzet emlékezetéhez a székely nemzet is csatlakozik, de rögtön hozzá is tették, hogy nemzetük nem barátja, testvére a magyarnak, hanem egy test és lélek azzal.⁷⁶

Az üdvözlések közt nem sok felekezeti jellegű volt, de azok közül is hiányoztak a katolikusok, s természetesen az etnikai viszonyok miatt a görög keletiek és görög katolikusok is. Csak az evangélikusok, reformátusok és a neológ zsidóság köszöntötték Kossuthot, az utóbbiak a tisztaeszlári események árnyékában

⁷² *Aleida Assmann*: Az emlékezet átalakító ereje. *Studia Litteraria* 50. (2012) 1–2. sz. 14–20.

⁷³ *Kossuth L.*: Hálanyilatkozat i. m. 148–149., vö. Kossuth 1883. júl. 18-i levele Sopron városának. Kossuth Lajos iratai X. i. m. 113–116.

⁷⁴ MNL OL R 90 I.6316. (Liptó), I.6210a. (nagyváradi 48-as népkör).

⁷⁵ MNL OL R 90 I.6227c. (Hódmezővásárhely), I.6236. (szentesi 48-as népkör), I.6284. (Rozsnyó), I.6302. (nagyszalontai 48-as párt), I.6357a. (Szeged); A belényesi evangélikus lelkes állami iskolák felállítását sürgette a magyar nyelv védelme, terjesztése érdekében. MNL OL R 90 I.6472.

⁷⁶ MNL OL R 90 I.6339.

hangoztatták, hogy Magyarország története az ott élő zsidók története is, múltuk azonos a nemzetével, ahogy jövőjük is az.⁷⁷ Úgy látszik, hogy a felekezeti törésvonalak átjárhatóbbak voltak a nemzeti emlékezetközösség szempontjából, mint a nemzetiségiek. Az utolsó példa pedig azt érzékelteti, hogy a nemzeti emlékezet a lokálist is integrálhatta, ha tartalmuk egybeesett. A feketehegyi olvasókör tagjai, miután Kossuthot március 15-e alkalmából felköszöntötték, elhatározták, hogy emlékkövel jelölik meg egykori lelkészük sírját, akit 1849-ben a lázadó szerbek öltek meg a hívei iránt tanúsított önfeláldozó magatartása miatt.⁷⁸

Noha az üdvözlések nagy része Kossuthot a nemzeti múlt részének és nemzeti ügynek tekintette, mégis figyelemre méltó, hogy miként bontakozhatott ki körülötte egy ekkora méretű mozgalom, hisz minden formában tagadta a hatvanhetes rendszer létjogát, politikai legitimitását. Neve említésének is politikai üzenete és jelentősége volt, ugyanis nem kis része volt abban, hogy a politikai tér olyan élesen megosztottá vált a dualizmus idején. Aktív emigrációs időszakában a magyar függetlenség megteremtéséért küzdött, ezért ellenezett minden alkut az uralkodóházzal vagy Ausztriával. A készülő kiegyezés ellen kampányt indított, majd nyílt levelekben világosította fel a magyar közvéleményt az új berendezkedés és a negyvennyolcas törekvések eltéréseiről. A kiegyezés után felhagyott az aktív politizálással, de negyvenkilences alapról, a teljes „állami függetlenség” jegyében bírálta a közjogi rendezést, saját szerepét pedig az „élő tiltakozás”-ban, a függetlenségi eszme szimbolizálásában jelölte meg.⁷⁹

Adódhat persze a magyarázat, hogy a törvényhatóságok és testületek autonómiájuk keretében tettek politikai nyilatkozatokat. Azonban a közigazgatási autonómiák beszűkültek a dualizmus éve alatt, épp azért, hogy elkerülhető legyen, illetve ne ismétlődhessen meg a kormány és a megyék, városok nyílt politikai konfliktusa. Kossuth világosan látta a parlamenti viszonyok torzulását és a fokozódó központosítást, válaszában meg is jegyezte, hogy a törvényhatóságok önkormányzata sokat csorbult.⁸⁰

Az iratokban a megszólítás is jelezte a politikai orientációt. A legtöbb testület nagy hazafinak szólította az ünnepeltet, de voltak, amelyek kormányzó úrnak.

⁷⁷ MNL OL R 90 I.6417.

⁷⁸ MNL OL R 90 I.6465.

⁷⁹ Kossuth 1877. jan. 30-i beszéde a ceglédi százas küldöttség előtt. Kossuth Lajos iratai IX. S. a. r. Kossuth Ferenc. Bp. 1902. 149.; *Szekfü Gy.*: Az öreg Kossuth i. m. 351–352., 360–362.; *Miru György*: Szabadság és politikai közösség. Kossuth Lajos politikai alapfogalmai. Bp. 2011. 156–169.; A köszöntésekre adott válaszaiban Kossuth többször említette, hogy neve elveket idéz fel, eszmékkel kapcsolódik össze.

⁸⁰ *Kossuth L.*: Hálanyilatkozat i. m. 149., vö. *Sarlós Béla*: Közigazgatás és hatalompolitika a dualizmus rendszerében. Bp. 1976.; *Siptai István*: Törekvések a vármegyék polgári átalakítására. Bp. 1995. 125–191.; *Cieger András*: A közigazgatás autonómiájának nézőpontjai 1848–1918. In: *Autonómiák Magyarországon 1848–2000*. I. Szerk. Gergely Jenő. Bp. 2005. 25–62.; *Miru György*: A dualizmus kori közigazgatás politikai kontextusai. Kossuth az autokratikus hatalom ellen. Századok 150. (2016) 1259–1272.

Kossuth ugyan a szabadságharc végnapjaiban, augusztus 11-én Görgői javára lemondott kormányzó-elnöki tisztségéről, de már Viddinben a tábornok árulására hivatkozva újra használni kezdte a címet, s aztán kitartóan ragaszkodott hozzá, ami egyes emigránsok bírálatát is kiváltotta. Hívei, közvetlen munkatársai, a függetlenségi pártiak kormányzónak szólították, a vizsgált anyagban pedig a magánszemélyek, egyes honvédegyletek, valamint a negyvennyolcas, függetlenségi körök és pártok is. Rajtuk kívül Pápa és Sátoraljújhely városa, a sárospataki joghallgatók, a gömöri tanítók és egy pesti leányiskola levélírója említette a kormányzói címet, Komárom és Jász-Nagykun-Szolnok megye, valamint Makó városa pedig volt kormányzóként utalt rá.

Egyes olvasóköri, függetlenségi szervezetek és honvédegyletek nyíltan deklarálták, hogy Kossuth elveivel és politikai céljaival azonosulnak, s ők is az ország függetlenségét vagy állami egységét óhajtják. A nagyszalontai negyvennyolcas párt levélírója azt is tudta, hogy Kossuth nemcsak a réaluniót, hanem a perszonáluniót is elutasította.⁸¹ Részükről gyakrabban elhangzott a közös ügyes rendszer vagy éppen a fennálló kormányzat bírálata. De a pápai felirat is a jelen kisszerűségére panaszkodott, Esztergom pedig a közjogi és politikai viszonyokkal volt elégedetlen.⁸² Több esetben csak közvetett utalás történt az ország függetlenségére. Rozsnyó városa Kossuthban a teljes önállóság és függetlenség megszemélyesítőjét látta, a Borsod megyei felirat szerint korukban hiányoztak a nemzet önállóságának és függetlenségének a feltételei.⁸³ Több törvényhatóság pedig csak a jövőre irányuló jókívánságként, fohászként fogalmazta meg, hogy hazáját és nemzetét Kossuth lássa boldognak, elvei jussanak diadalra, vagy érje meg az ország függetlenségét, ahogy azt a kecskemétiak is írták: [isten engedje meg, hogy] „szeretett hazánkat [...] boldogulni, államiságában megszilárdulni” lássa.⁸⁴

Az üdvözlő feliratok többsége persze csak a nemzeti toposzokra szorítkozott és tartózkodott a politikai megjegyzésektől. Voltak azonban olyanok is, amelyek figyelmetlenségéből vagy lojalitásuk kifejezése érdekében ellentmondtak a Kossuth által képviselt elveknek. Zemplén megye szerint a nemzet visszaszerezte jogait, s anyagi és szellemi téren is fejlődik. A hontiak is úgy látták, hogy a nemzeti erőket a múlt küzdelmei helyett már az alkotmányos élet működésére, az anyagi és szellemi fejlődésre lehet fordítani. A beregiek úgy vélték, lezárult a nemzet létéért

⁸¹ MNL OL R 90 I.6302.

⁸² MNL OL R 90 I.6375. (Esztergom v.), I.6462. (Pápa); Ung megye az autonómia szűkítését sérelmezte. MNL OL R 90 I.6338.; Kossuth ki is használta ezt, s válaszában a kormányzat és a törvényhatóságok kapcsolatáról értekezett. Kossuth Lajos iratai X. i. m. 123–131.

⁸³ MNL OL R 90 I.6284. (Rozsnyó), I.6397. (Borsod).

⁸⁴ MNL OL R 90 I.6387. Tinnye község is egyértelműen fogalmazott, amikor a teljes állami függetlenséget óhajtotta. MNL OL R 90 I.6286. A karcagi zsidók is azt remélték, hogy a nemzet eléri „politikai teljes függetlenségét”. MNL OL R 90 I.6417.

való küzdelme, így a társadalmi kérdések megoldása van napirenden. Fejér megye sajnálta, hogy az ország alkotmányos átalakításának nehéz munkájában Kossuth nem vesz részt más jeles politikusok társaságában.⁸⁵ A szegedi főjegyző hosszú levelében bemutatta az árvíz sújtotta város újjáépítését, hiszen Kossuth maga is foglalkozott a rekonstrukció koncepciójával. Mindeközben azonban lelkesen dicsérte Tisza Lajos királyi biztos tevékenységét és a kormány által nyújtott támogatásokat.⁸⁶ Kossuthról tudjuk, hogy a torontáli üdvözlés vele ellentétben a kiegyezést a meddő közjogi harcok megszűnéséként értékelte, s bizalommal nézte a kormány tevékenységét. Ő persze nem hagyta válasz nélkül, és kifejtette saját közjogi nézeteit arról, hogy miként számolta fel a kiegyezés a magyar államiséget.⁸⁷

A legtapintatlanabban talán Esztergom megye járt el, amely arra volt büszke, hogy hazaszeretettel és a király iránti hűségben minden megyét felülmúl, s néhány korábban említett törvényhatósághoz hasonlóan úgy értékelte, hogy a haza a „legnépszerűbb és legjobb törvényes király” alatt virágzásnak indult. Kossuth és Ferenc József egyidejű méltatása azért volt politikailag kényes, mert Kossuth többször kinyilatkoztatta összeférhetlenségi elvét, hogy a Habsburgok magyarországi uralkodása kizárja az ország függetlenségét, s ezért sem tér haza, s nem lesz Ferenc József alattvalója. Volt, hogy finomított ezen a véleményén, s elfogadta volna Ferenc József uralmát, ha a császári és királyi címet szétválasztják, mert akkor a magyar királyt nem kötik idegen, külső érdekek. Hazai híveit rendre megfedte, ha azok az uralkodó iránt lojális gesztusokat tettek.⁸⁸ De Ferenc József sem akart tudomást venni Kossuthról. Amikor 1889 tavaszán megbetegedett, Tisza Kálmán miniszterelnök azzal fordult az uralkodóhoz, ha Kossuth meghalna, a törvényhozás nem, de a törvényhatóságok és társadalmi szervezetek hadd vehessenek részt a gyászszertartáson. Ferenc József azonban kategorikusan megtiltotta mind a királyi hatóságok, mind a törvényhozás és a kormány közreműködését, s ebből az álláspontjából akkor sem engedett, amikor Kossuth tényleg elhunyt, és hazai temetést rendeztek neki.⁸⁹ A két személy által reprezentált politika tehát teljesen kizárta egymást.

Így gondolta ezt a múltbeli események egykori részeseként Perczel Miklós, Baranya megye főispánja, aki azért ellenezte megyéje üdvözlő feliratát, mert szerinte Kossuth kultusza és annak kiegyezés-ellenes politikai tartalma összeegyeztethetetlen

⁸⁵ MNL OL R 90 I.6288. (Bereg), I.6291. (Fejér), I.6362. (Zemplén), I.6381. (Hont); Kossuth azzal válaszolt Fejér megyének, hogy kifejtette a dualista alkotmányosság fogyatékosságait. Lásd Kossuth Lajos iratai X. i. m. 68–70.

⁸⁶ MNL OL R 90 I.6357a.

⁸⁷ *Kossuth L.*: Hálanyilatkozat i. m. 146–148.

⁸⁸ MNL OL R 90 I.6375.; Kossuth 1867. aug. 20-i levele a váci választóknak. Kossuth Lajos iratai VIII. i. m. 42.; *Csorba L.*: Kritika és kultusz i. m. 228–231.

⁸⁹ *Gerő A.*: A nemzet apja i. m. 59–63.

az „alkotmány-hűséggel” és a „fejedelem iránti loyaltással”.⁹⁰ Perczel tehát nem csupán a tisztelet kinyilvánítását, hanem politikai tartalmat látott az üdvözetekben. Kossuth ennek megfelelően járt el, mint korábban többször, most is emlékeztette a közvéleményt, hogy az ő törekvéseinek nincs megfelelő irányzat a hazai politikában, hiszen ő nem fogadja el negyvennyolcat, az uralkodó személyében realizálódó közösséget, az ő álláspontja negyvenkilenc, a teljes állami függetlenség.⁹¹

Az évszámokhoz kötődő politikai szimbólumok jól kifejezték a különbségeket, s valóban, ahogy a negyvenkilences törekvések egyre inkább diszkreditálódtak a politikai életben, negyvenkilencet az emlékezet teréből is igyekeztek kiszorítani. Emiatt mindig ellentmondásos volt Kossuth viszonya az otthoni negyvennyolcas, függetlenségi politikai irányzatokhoz, pártokhoz. Kölcsönösen használták egymást, és kölcsönösen elégedetlenek is voltak egymással. Kossuth rajtuk keresztül juttatta el üzeneteit a hazai közvéleményhez, de mindig azt érezte, hogy nem hallgatnak rá. A függetlenségiük gyakran fordultak hozzá taktikai és tartalmi kérdésekben, de népszerűségét, növekvő kultuszát is igyekeztek kihasználni, mandátumokká konvertálni. Visszatérő taktikájuk volt, hogy felléptették a választásokon, aki ez ellen egyre határozottabban tiltakozott, majd mivel a mandátumot nem fogadta el, a pótválasztásokon az új jelölt már jobb esélyekkel indulhatott.⁹² Kossuth azzal, hogy kimaradt a napi politikai csatározásokból, meg tudta őrizni tekintélyét és népszerűségét.

Láthatjuk tehát, hogy az éles politikai szembenállások nem zavarták meg a nemzeti emlékezetközösség működését, még azáltal sem, hogy a politika a maga kódjaival, szimbólumaival igyekezett kizárni a másik alternatívát. Negyvennyolc és benne Kossuth személye úgy lehetett az emlékezés tárgya, hogy nem váltott ki politikai azonosulást negyvennyolc vagy akár negyvenkilenc valóságos tartalmával. Kossuthot erősödő kultusza, a köréje épülő mitológia ugyan benne tartotta az emlékezet fókuszában, de alakja szoborszerűvé vált, politikai elvei és erkölcsi mércéi egyre kevésbé illeszkedtek a hazai közélet kontextusaiba.

A kultusz és az emlékezés, amik Kossuth személyében összekapcsolódtak, többféle jelentést, (múlt)értelmezést is lehetővé tettek. Vizsgálatommal arra törekedtem, hogy a kultusz ismertebb jelenségei mellett a közösségi emlékezet sajátos gyakorlataira, működési módjaira is felhívjam a figyelmet. Az emlékezés és a kultusz is

⁹⁰ Pesti Napló, 1883. február 23. reggeli kiadás 2.; Perczel Miklós (1812–1904), a Kossuthtal konfliktusba keveredő Perczel Mór öccse, maga is egykori emigráns, 1868 és 1887 közt volt Baranya megye főispánja.

⁹¹ *Kossuth L.*: Hálanyilatkozat i. m. 160–161.

⁹² *Szekfü Gy.*: Az öreg Kossuth i. m. 359–360., 369–376., 378., 394., 410–412., 416–419.; *Szabó Csilla*: A politikai elit függetlenségi ellenzékének szervezeti formálódása Magyarországon az 1860-as években: a 48-as párt megalakulása. Századok 133. (1999) 519–541.; *Csorba L.*: Kritika és kultusz i. m. 239–243.

rituálékát alakított ki, s szerette helyekhez, tárgyakhoz, olykor szimbólumokhoz kapcsolni a múlt jelenbeli megjelenítését. A kultusz arra is alkalmas lehetett, hogy az elit rajta keresztül homogenizálja a társadalmat, s ez a cél az emlékezetpolitikától sem állt távol. Miközben a függetlenségek is elfogadták az uralkodó kultuszát, a hatvanhetes politika kiterjeszkedett negyvennyolc hagyományaira, amit azért is tehetett, mert a rendszer legitimációs alapjaiban negyvennyolc is benne volt. Létrehozói azt hangoztatták, hogy csak kiegészítették az 1848. évi törvényeket, és valójában ők valósítják meg azokat. A nyolcvanas években a hatvanhetes orientációjuk Kossuthot is felfedezték maguknak, kultuszába és a vele kapcsolatos emlékezeti eseményekbe ők is bekapcsolódtak, aki így mindenkié, a nemzeté lett.⁹³ A múlt pedig a nemzeti aspirációkat erősítette, akár még a függetlenségi vágyakat is.

ON THE 80TH ANNIVERSARY OF KOSSUTH'S BIRTH,
MEMORIES ARE SPURRED WHILE THE NATION COMMEMORATES

by György Miru

SUMMARY

The 80th anniversary of the birth of Lajos Kossuth occurred in 1882. The occasion was welcomed by county and municipal authorities, villages and associations, from which a nationwide movement emerged. Since the cult of Kossuth has been quite well explored, the article examines the wave of greetings as historical memory, and tries to specify the linkage between personal and communal remembrance and to perceive the transition of the past from memory to history. It ascertains that, despite deep political differences, the so-called "sixtysevens" also joined in the celebrations, thereby expanding their politics to the traditions of 1848 in harmony with the process of the political unification of the nation.

⁹³ Még egyszer történt Kossuth életében hasonló szolidaritási akció. Mikor ténylegesen közeledett, majd bekövetkezett állampolgárságának elvesztése, magyarországi városok sorra díszpolgárukká választották. Díszpolgárságot szórványosan korábban is elnyert, de akkor több mint 30 várostól kapta meg a címet, a fővárostól igaz csak később, 90 évesen. *Szekfü Gy.*: Az öreg Kossuth i. m. 414–415.; *Varga Iv.*: A magyar állampolgársági jog i. m. 294–295.